

Gustav V

A Biography

S.Hadenius

18/2-20/2 2008

Hsten 1956 nr jag var sex r blev jag medveten om rtal. I den lekskola jag gick avslutades alltid dagens datum med 1956 som till min frvning inte ndrades. Vad var detta? En egen intern tiderkning baserad p min egen lder var jag medveten om sedan tre rs ldern, s det blev naturligt att sammanfta de bgge, vilket frenklades av att jag var fdd p ett runt r - 1950. I samband med detta lrde jag mig ven mina frldrars fdelser liksom mina far- och morfrldrars, en episod vilken etsade sig fast i minnet. Det m ocks ha varit i samband med detta som jag konfronterades med ett antal gamla kungabilder i en av min mammas veckotidningar. Dessa bilder av kungar och kungabarn fascinerade ssom fragment ur en mrk forntid och gav ytterligare struktur t de rtal vars existens jag frst nu hade blivit medveten om. I samma veva blev jag ven fascinerad av en bok i frldrabiblioteket som innehll fascimiler av brev ur den svenska historien. Detta intresserade mig fga, dremot i slutet av boken fann man illustrerade regentlngder, portrtt och signaturer av fyra kungar p varje sida med start Gustav Vasa och avslut med ett helsides portrtt av Gustav V. Dessa gjorde ett outplnligt intryck p mig ty dessa sidor kom att fr alltid representera de olika rhundrandena fr mig. Nr jag tnker p 1500- och 1600-talet kommer det frsta uppslaget av dess regentlngder upp i minnet.

Kungar och kungligheter utgr en lnk mellan saga och verklighet, och regentlngder utgr ett stt att skdligt struktuera den historiska tidens lopp. Begreppet kung har tv betydelser, dels den reella, dels den formella. Den reella kungamakten benmns ofta inte som sdan, och som Burke mycket riktigt ppekade, avskaffandet av den formella monarkin innebr inte ett avskaffande av kungen som sdan. I denna mening r det svrt att gra en logisk distinktion mellan en republik och en monarki. Den formella betydelsen har att gra med successionsordning. I den meningen r Gustav Vasa Sveriges frsta konung ty han insg att ett kungadme m vara rftligt, innan dess var ju de flesta av Sveriges konungar valda, och i de fall det frekom rftlig succession var detta endast ett stt av flera att lsa successionsproblemet och sillan var det konsekvent genomfrt led efter led. Frestllningen om konung av guds nde och en mystisk relation mellan ett folk och den kung som fretrder dem fick i Europa endast fste i samband med renessansen. Makt utvas alltid inom vissa fasta grnser, ett regelverk som makthavaren har att uttyda. Men vem har makt att frndra regelverket, och i s fall vilka regler faststller ett sdant frfarande? Ytterst gr detta tillbaka till Gud.

En intressant utveckling utgres av formaliseringen av kungamakten i Europa som yttrade sig dels i pompa och stt och dels i etableringen av en kunglig grdda. Denna grdda var givetsvis en avknoppning av adelsstndet ur vilken kungamakten normalt hade sina rtter men samtidigt var den noga med att gra en tskillnad mellan furstlig brd och enbart adelsslkt etablerande ett apartheid dr kunglig brd mste bevara sitt blod obesudlat,

en apartheid som dock knappast kunde vara helt konsekvent, se bara p etableringen av den Bernadottska tten. Detta r givetvis ett intressant sociologiskt och politiskt fenomen oberoende av de moraliska aspekter man kan lgga p fenomenet. Hur kan denna grdda bevara sina privilegier och sin makt?

Rikedom rves. Den privata ganderntten r nrmast sankrosant tminstone i vst och vl reglerad fr att skyddas och bibehllas och spelar drmed en nyckelroll nr det gller att vidarebefordra privilegier, ngot som bland annat den radikale Prudhon noterade genom sitt slagord att 'egendom r stld'. Anstrngningarna att avskaffa den privata ganderntten har i stort sett misslyckas. Dock ur allmna principer om diffusion kan man sluta att en tts rikedom oundvikligen mste lcka och konvergera mot medelvrudet. Hrvldlag skiljer sig inte kungatter frn andra tter, aristokratiska eller inte. Intressantare r den politiska sanktioneringen. Aristokratin har ju varit skattebefriad, ett privilegium som ursprungligen var frenat med frpliktelser, och kungahusen, genom att sitta som verhuvuden p ett antal troner beredes tillflfen till tminstone en viss maktutvning och framfr allt ekonomisk vinning¹. Sdana politiska privilegier utgr ju i modernt sprkbruk hinder fr den dynamiska ekonomin dr alla skall agera p lika villkor p en fri marknad, en av den framvxande kapitalismens dygder. Kungatter i synnerhet och aristokratin i allmnhet utgr feodalistiska rester som borde undanrjas vare sig man betraktar det ur ett socialistiskt eller kapitalistiskt perspektiv.

Kungatterna marginaliserade sig sjlva. Om dess tidigare fretrdare, som oftast var usurpatorer, agerade med reell makt och kompetens, gljde detta ndvndigtsvis inte dess ttlingar i vilkas led man noterar allt som oftast en frlorad motivation och frnga, vilket resulterade i ett mer eller mindre medvetet verlmnade av den reella makten till dem som frstod att utnyttja den bttre medelst hrt arbete och administrativ talang och hrdfrhet². Deras position var dessutom smtt paradoxal. Genom sina exklusiva giftermstraditioner blev deras stllning supranationell, dock hindrade detta dem inte frn att forma starka nationella bindningar. Vid frsta vrldskrigets utbrott var alla de ledande furstehusen i Europa nra slkt. En slktskap som inte bara var formell men som livligt odlades genom utbyte och stndiga visiter, men trots detta strttades kontinenten in i ett bittert inbrdeskrig. Ur detta sluter vi att de var redan marginaliserade eller att de hade en mycket outvecklad uppfattning om sina egna intressen och hur dessa skulle tas till vara. Eller helt enkelt en kombination av bgge.

Dock fullstndigt fnigt utgr inte detta spektakel, ty det tycks uppfylla ett djupt mnskligt behov. Ett behov som synes vara djupare n vad som skulle kunna frklaras med indoktrinering, ven om de specifika manifestationerna av detta givetvis kan frklaras p sdant stt, precis som en mniskas kompetens i ett specifikt modersml inte r frutbestmt, endast kompetensen som sdan. Det rr sig helt enkelt om en spopera. Kungatterna blir en liten vrld i minatur som kan fljas genom generationer och vars inbrdes slktskap och relationer nogsamt hlles reda p. De utgr en projektion av orealiserbara nskningar, ja de har i sjlva verket roller att spela i ett lngsamt fortgande drama. Numera med moderna medier har mnga andra rivaler dykt upp, men kungaspan har sina stadiga fans och den

¹ Okänt r ju den belgiske konungen Leopold som kunde tillskanska sig hela den belgiska kolonin Kongo som sin egen privata egendom

² Begreppet kompetens i detta sammanhang r moraliskt ambivalent, och gr ytterst tillbaka p frngan att anskaffa och behlla makt. Med denna tolkning utgr Stalin och Hitler kompetena maktmniskor.

har flexibilitet nog att verleva. Och den lnga traditionen ger ngot extra som uppkomlingar inte kan efterlikna. Permanensen. S blir de d hngande i limbo mellan dikt och verklighet, kombinerande aspekter frn bda.

Gustav V fddes in i denna spa 1858. Den gamle kungen Oscar I, sonen till anfadern Bernadotte, levde fortfarande, liksom ven modern tillika nkedrottningen. Detta ger susningar av det frngna och de speciella rysningar i betraktande av dessa som jag upplevde som barn. Vid sin fdelse var han nnu inte garanterad tronarvinge, farbrodern Carl XV satt fortfarande vid tronen, men utan direkta arvingar eftersom den ende sonen hade gtt bort fyra r tidigare. Utan den specifika situation som han av en tillflighet befann sig i nr han kom till vrlden skulle han knappast ha ltit tala om sig. Gustav som barn och yngling var en blek, ngslig och hgst medioker varelse. De som ondgr sig ver den mediokricitet som utmrker de flesta av kungattens medlemmar missar hela pongen. Det finns inom den rftliga successionsordningen en hgst egalitarisk princip. Tronarvingar upphjes inte p grund av sina personliga meriter utan det r en frga om att exaltera det genomsnittliga. Fadern, sedemera kungen Oscar II, tycks ha varit en ganska kapabel person, tminstone begvad ver genomsnittet. Som ofrlse hade han skert slagit sig fram som grosshandlare, kanske t.o.m. som minister, hade han haft de rttta kontakterna. Som konstitutionell monark beklagade han sig ver att inte ha ngot egentligen att sga till om. Kanske man skall taga hans klagan p allvar, kanske han skulle ha varit lyckligare utan den konungliga plikten. Dock att vara av konungslig tt bjuder p mnga komensationer, speciellt fr den medelmttige, och f har varit de regelrta abdikationerna.

Den blivande kungens blekhet gr det svrt att skriva en engagerande biografi. Biografin blir istllet en kort verblick ver den moderna svenska historien, framfr allt med betoning p hur parlamentarismen tog fste och de demokratiska traditionerna vann insteg. I takt med att den reella kungamakten inskrnktes lr ven dess popularitet har stigit. I denna process var kungens ointresse och medelmttighet, fr att inte sga svaga begvning en tillng. Hans son Gustav VI Adolf kom till ett dukat bord (och frvaltade det vl).

Gustav var en klen student, hans krior har inte bevarats till eftervrlden av hnsyn till hans rykte. Troligen var han, som en del av sina ttlingar, dyslektiker. Tidningar tycks han ha lst, eller tminstone blddrat i, bcker lg ver hans horisont. Gift blev han, vilket krvs av en tronarvinge. Lagom frtjust blev han i den tilltnkta, en tysk furtsinna - Victoria, med Impliga Vasartter. Gifterml stlldes till, arvingar producerades, men hon trttnade ganska snart p honom och slog sig i lag med en betydligt intressantare dansk-svensk adelsman³ medan de var p en lngre vistelse i Egypten. Dr drottningen var mycket aktiv, inte minst med fotografering, medhavandes ett eget mrkrumstlt, medan kronprinsens njde sig med att skjuta en liten krokodil vid flodstranden, till synes ovetande om vad som frsiggick bakom kulisserna⁴

Gustav blev kung ganska sent i livet och vid kungamaktens kris i samband med Bon-detget och Borggrdstalet var han redan i mitten av sitt sjtte decennium. Detta var sista nngen en svensk kung agerade oberoende vilket resulterade i en regeringskris. Kanske det hela skulle ha utvecklats sig allvarligare om inte frsta vrldskriget hade kommit emellan

³ Av den slkt (Blixen) som frfattarinnan Dinesen gifte in sig i

⁴ Senare skulle han tolerera hennes stndiga kurtis med livlkaren Munthe, som efter drottningens dd blev en accepterad inneboende p slottet. Kungen lr ha yttrat att vi trivs s bra att ha trkigt ihop.

och allmnn frsoning och samarbete blev ordningen fr dagen. Aktivister fanns, den mest namnkunnige Sven Hedin, som redan fre vrlldskriget hade aktiverat den svenska rysskrcken, men aktivisterna var inte speciellt organiserade, och kungen var fr loj och svag fr att kunna erbjuda dem en galjonsfigur.

Mellankrigstiden i Sverige utmrktes av samfrstnd som kulminerade i den s kallade Saltsjabadandan. Kungen blev populrare och populrare, ngot som hans medelmttighet skert bidrog till, ty s mnga kunde identifiera sig med honom. Ngra intellektuella intressen frelg ej, och sdana hade vl snarast legat honom om fatet, men dremot var han frtjust i sport, speciellt tennis⁵, och snabba bilar, samt jakt och fiske. Med andra ord en karl som folk r mest.

Under andra vrlldskriget spelade han en viss roll. Det gljde att hlla Sverige utanfr kriget, och drmed gra eftergifter t tyskarna utan att provocera de allierade alltfr mycket. Det sovjetiska angreppet p Finland rrde upp svenska knslor mycket mera n ngon annan krigshandling, mera n ockupationen av grannlnderna Norge och Danmark⁶, men tydligen svalande entusiasmen och sympatin nr Finland gav sig i frbund med tyskarna fr att skapa ett Stor-Finland. P eget initiativ skrev kungen till Hitler statshuvuden emellan. Huruvida det gjorde ngon strre skada eller inte r frgan, kanske lika lite skada som nytta. Svenskarnas hllning under kriget var knappast heroiskt, andra sidan heroism under krig innebr oftast oacceptabla offer. Erfattaren ppekar dock att svenskarna var inte fullt lika undfallande som det gjorts gllande, ven innan de tyska motgngarna i Ryssland.

Kungen, liksom mnga av hans slktningar blev gammal och var 92 nr han slutligen dog hsten 1950. Hans minne har sedan blivit ngot verskuggat av den exemplariske sonen, liksom besudlat av envisa rykten om kp av homosexuella tjnster, rykten som det dvarande hovet understtt genom utbetalningar av vad som mste betraktas som regelrtt utpressning.

21-22/2, 2008 **Ulf Persson:** *Prof.em, Chalmers U.of Tech., Göteborg Sweden ulfp@chalmers.se*

⁵ Spelade upp till ttiors ldern och trots flitigt cigarettkande upprthll han en god kondition fram till de sitt sista decennium.

⁶ Det r betecknande nog att svenska regeringen, utan kusinen Gustafs protester, vgrade att ge den flyende norske kungen garantieratt han inte skulle interneras